

УДК 598 (477.73)

РІДКІСНІ ВИДИ ПТАХІВ В РЕГІОНАЛЬНОМУ ЛАНДШАФТНОМУ ПАРКУ “КІНБУРНЬСЬКА КОСА”

З. О. Петрович, К. О. Редінов

Рідкісні види птахів у регіональному ландшафтному парку “Кінбурнська коса”. – З. О. Петрович, К. О. Редінов. – Наведені нові дані про сучасний стан і чисельність 36 видів птахів, що внесені до Червоної книги України (1994), які зібрані на Кінбурнській косі (Чорне море) в 1993-2007 рр.

Ключові слова: орнітофауна, рідкісні види, Миколаївська область.

Адреса: Регіональний ландшафтний парк “Кінбурнська коса”, вул. Шкрептієнка 16, м. Очаків, Миколаївська область, 57500, E-mail: borisfenida@och.mk.ua

Rare bird species of the Regional Landscape Park “Kinburnska Spit”. – Z. O. Petrovich, K. O. Redinov. – The new data on the present condition of populations and numbers of 36 bird species listed in the Red Data Book of Ukraine (1994) and recorded from the area of the Kinburnska Spit (the Black Sea) between 1993 and 2007 are presented.

Key words: avifauna, rare species, Mykolaiv region.

Address: Regional Landscape Park “Kinburnska Spit”, Shkreptienko str. 16, Ochakiv, 57500, Mykolaiv region, Ukraine, E-mail: borisfenida@och.mk.ua

Вступ

Моніторинг рідкісних видів є одним з основних завдань об'єктів ПЗФ, що передбачено відповідними розділами програми “Літопису природи” [1]. Саме сучасному статусу, тенденціям змін і проблемам охорони видів птахів, що внесені до Червоної книги України [29], на території регіонального ландшафтного парку “Кінбурнська коса”, присвячена ця робота. Це узагальнення також актуальне у зв'язку з підготовкою чергової редакції Червоної книги України.

Регіональний ландшафтний парк “Кінбурнська коса” створений у 1992 р. на площі 17890,2 га. Територія парку включає Кінбурнський півострів та прилеглу кілометрову смугу акваторії Чорного моря, в тому числі Ягорлицької затоки та Дніпро-Бузького лиману, в адміністративних межах Очаківського району Миколаївської області. Частина території парку входить до меж водно-болотного угіддя міжнародного значення “Ягорлицька затока” та міжнародної ІВА “Ягорлицька та Тендрівська затоки” та ІВА “Кінбурнський півострів” [11]. З парком межує Чорноморський біосферний заповідник.

Матеріал і методика

Дані зібрані в 1993-2007 рр. у рамках програми “Літопису природи” та індивідуальних планів робіт. Обліки проводили на пішохідних та автомобільних маршрутах протягом року. Опрацьовано літературні джерела та дані опитувань. Дати з

роботи Д. А. Подушкіна [23] наведені за новим стилем.

Результати та обговорення

На Кінбурнському півострові за останніх 100 років зареєстровано 49 видів птахів занесених до Червоної книги України [29]. Дані щодо деяких видів сумнівні, особливо це стосується їхнього статусу та чисельності. Нами в 1993-2007 рр. у межах парку виявлено лише 36 видів (у списку позначені номерами), для 9 з яких гніздування доведено, чи ймовірне. Інші види спостерігали під час міграцій, кочівель, зимівель чи зальотів.

1. Пелікан рожевий *Pelecanus onocrotalus* L. Кочовий вид. На початку 1900-х років пелікани ще гніздилися в Чорноморському біосферному заповіднику, пізніше зникли і стали рідкісними навіть під час кочівель [8, 2, 23, 25]. З кінця 1980-х років чисельність виду збільшується [3], з 1995 р. вид починає гніздитися на о. Орлов в Тендрівській затоці [25, 31]. У 2007 р. відмічена невдала спроба гніздування близько 20 пар у колонії баклана великого *Phalacrocorax carbo* (L.) на о. Круглому в Ягорлицькій затоці. Це перша спроба гніздування виду у межах Миколаївської обл., принаймні за останніх 100 років.

Кінбурнський півострів та Дніпро-Бузький лиман птахи використовують для живлення та відпочинку. Найважливішим місцем для пеліканів є комплекс „Бієнкових плавнів”, котрі були відновлені, як природне нерестовище, в 1990-х роках.

Тут максимальна чисельність птахів у 1999-2002 рр. сягала 3950 особин [6]. У 2006 р. тут максимально було 2000 ос., в 2007 р. – до 100 ос. Для відпочинку птахи використовують також озера біля с. Василівка та р-н Покровської коси. Зареєстровані випадки загибелі птахів унаслідок зіткнення з проводами ЛЕП.

2. Баклан малий *Phalacrocorax pygmaeus* (Pall.). Кочовий вид. На Кінбурнському півострові малого баклана спостерігали під час кочівель (до 30-40 ос.) у “Бієнкових плавнях” [6]. Пізніше птахів реєстрували в цьому місці, наприклад, 17.04.2005 р. – 4, 31.03.2006 р. – 2 та 29.07.2006 р. – 40 особин. Очевидно, вони залітають з місць гніздування в дельті Дніпра [34]. Можливе гніздування поодиноких пар у колоніях чапель у межах парку. Відомі випадки здобуття птахів під час полювання.

3. Чапля жовта *Ardeola ralloides* (Scop.). Гніздовий і пролітний вид. Уперше гніздування відмічене в „Бієнкових плавнях”: 12 пар у 2002 р. в мішаній колонії чапель [6]. У 2003 р. тут розмножувалось 2-3 пари, а в наступні роки вид не гніздився, але відмічався в період міграції, наприклад, 17.04.2005 р. – 1 ос. біля Ковалівської саги.

4. Косар *Platalea leucorodia* L. Кочовий і пролітний вид. На Кінбурнському півострові спостереження кочуючих птахів відомі в „Бієнкових плавнях” [6], зокрема 27.05.2006 р. спостерігали 1 особину.

5. Коровайка *Plegadis falcinellus* (L.). Пролітний і кочовий вид. Спостерігали в квітні та липні-серпні. Біля с. Василівка 17.04.2005 р. відмічена зграя з 35 ос., яка летіла у східному напрямку. В с. Покровка 3.07 та 4.07.2004 р. спостерігали зграї з 19 та 29 ос. відповідно, які летіли в західному напрямку. Крім того, одну особину бачили 12.07.2006 р. на Покровській косі в Ягорлицькій затоці. Відомі випадки здобуття птахів під час відкриття полювання.

6. Лелека чорний *Ciconia nigra* (L.). Пролітний вид. Д. А. Подушкін [23], зі слів мисливців, повідомляє, що птахи бувають не щорічно на Кінбурнському півострові під час весняної міграції, зграями до 6 ос. Спостерігали цей вид і пізніше [2, 8], зокрема 29.08.1936 р. – 5 ос. біля с. Василівка [8] та 27.07.1985 р. – 1 ос. біля Волижиного лісу. Нами 19.09.2004 р. помічено 1 птаха на Покровській косі.

7. Казарка червоногола *Rufibrenta ruficollis* (Pall.). Рідкісний мігрант. У пролітних зграях білолобих гусей *Anser albifrons* (Scop.) на Покровській косі казарок спостерігали: 1.03.2000 р. – 10 та 29.02.2004 р. – 16 ос.

Огар *Tadorna ferruginea* (Pall.). Дані про спостереження виду суперечливі. Ми його не спостерігали і вважаємо залітним. На Кінбурнському півострові в лютому-березні огара спостерігав М. І. Клименко [8]. Т. Б. Ардамацька [2] пише про гніздування виду з 1980 р. в штучних гніздівлях місцевого лісгоспу та спостереження птахів біля Волижиного лісу. Вказівка на гніздування 10-12 пар у 1994 р. помилкова [11].

8. Чернь білоока *Aythya nyroca* (Guld.). Гніздовий і пролітний вид. Окремі пари (до 5) розмножуються, очевидно, не щороку. В “Бієнкових плавнях” 26.04.2006 р. обліковано 5 ос., а 8.07.2006 р. спостерігали виводок з льотними пташенятами. На о. Федотовому 28.05.2006 р. бачили 4 птахів. У цих місцях вид спостерігали і раніше. Відомі випадки здобуття птахів під час полювання.

9. Гоголь *Vucephala clangula* (L.). Під час міграцій і взимку численний на Дніпро-Бузькому лимані, де тримається до 5 тис. ос. [32]. Зі слів лісників, ще в 1980-х роках гніздився в штучних гніздівлях біля лісових озер. Фотографія цих гніздівель – “гоголятників” є в фотонарисі О. Кремко [9].

10. Пухівка *Somateria mollissima* (L.). Гніздовий вид. Трапляється протягом усього року, лише взимку відкочовує вглиб моря. Формування чорноморської гніздової популяції та особливості екології виду описані в багатьох працях [2, 12, 30]. Основне місце гніздування – о. Круглий в Ягорлицькій затоці. За останні роки чисельність виду зменшується, причинами цього є масова загибель самок на гніздах, причина якої не встановлена [16], прес зі сторони хижих ссавців і мартина жовтоногого *Larus cachinnans* Pall., конкуренція за місця гніздування з жовтоногим мартином та бакланом великим. У серпні 2006 р. (5.08.) обліковано 4129 ос., більшість з яких була нестатевозрілими самцями.

Особливістю репродуктивних періодів 2006-2007 рр. була велика кількість повторних кладок. У межах парку пухівки гніздяться на островах-платформах оз. Черніно [13, 15], й окремі самки – вздовж морського узбережжя, включаючи західний кінець коси. Пухівки гинуть у сітках, а також від браконьєрства.

11. Крех середній *Mergus serrator* L. Рідкісний гніздовий вид. трапляється протягом усього року. В межах парку гніздування спостерігали лише в окремі роки на оз. Черніно та в р-ні Покровської коси (до 10 пар). На території парку реєстрували скупчення чисельністю до 200 ос. (9.04.2005 р. – Ягорлицька затока). Здобувається під час полювання.

12. Скопа *Pandion haliaetus* (L.). Звичайний мігруючий вид. Осінній проліт скопи на Кінбурнському півострові відмічав ще Д. А. Подушкін [23]. Він здобув птаха 13.09. 1904 р. біля Волижиного лісу. Орієнтовно через територію парку в період міграції пролітає близько 100 ос. [24], Полюють пролітні птахи на лимані та морі [10].

13. Лунь польовий *Circus cyaneus* (L.). Нечисленний пролітний і зимуючий вид. Обліковують поодинокі особини [10], максимум до 3 птахів за день. Д. А. Подушкін [23] здобув самця 15.10. 1904 р. біля Волижиного лісу.

14. Лунь степовий *Circus macrourus* (S. G. Gm.). Рідкісний мігрант. Д. А. Подушкін [23] біля Волижиного лісу 6.09.1903 р. здобув молоду самку, 4.09.1905 р. – дорослого самця, 13.09.1905 р. – дорослу самку та 27.09.1905 р. –

дорослого самця. Нами 31.03.2006 р. – відмічений дорослий самець біля с. Покровське.

15. Канюк степовий *Buteo rufinus* (Cret.). Рідкісний мігрант. Спостерігали під час весняної [5] та осінньої міграції [10].

16. Змієїд *Circus gallicus* (Gm.). Рідкісний мігруючий вид. Достовірно відмічений під час осінньої міграції у вересні – жовтні [10]. Д. А. Подушкін [23] та М. І. Клименко [8] не спостерігали його взагалі. Т. Б. Ардамацька [2] вважала зміїєда рідкісним залітним видом.

17. Орел-карлик *Hieraetus pennatus* (Gm.). Рідкісний мігруючий вид. Достовірно відмічений під час осінньої міграції у вересні – листопаді [10]. Д. А. Подушкін [23] та М. І. Клименко [8] не спостерігали його взагалі. Т. Б. Ардамацька [2] вважала орла-карлика рідкісним залітним видом.

Орел степовий *Aquila rapax* (Tem.). Статус не визначений. Достовірних даних про перебування виду в межах парку немає. Інформація про спостереження 13 особин у 1987-1990 рр. під час міграцій [22] сумнівна, тим паче, що вид в Північно-Західному Причорномор'ї в 1971-1999 рр. не спостерігали взагалі [19]. Хоча Т. Б. Ардамацька [2] повідомляла про поодинокі спостереження орла степового в р-ні Чорноморського біосферного заповідника, ще в 1980-х роках.

Підорлик великий *Aquila clanga* Pall. Рідкісний мігруючий вид. Д. А. Подушкін [23] пише про міграцію в районі Дніпро-Бузького лиману лише підорлика великого, ймовірно, не відрізняючи його від малого. По одному екземпляру ним здобуто на Кінбурнській косі – 9.10.1905 р. та біля м. Очаків – 20.10.1905 р. М. Г. Пирогов [22] у 1987-1990 рр. відмітив проліт 9 ос., але не облікував підорлика малого, який є численнішим. Тому ці дані сумнівні. Підорлика, якого В. І. Пілюга визначив як великого, спостерігали ми разом з ним – 29.04.2000 р. над “Бієнковими плавнями”.

18. Підорлик малий *Aquila pomarina* C. L. Brehm. Нечисленний мігруючий вид. Нами поодинокі підорлики (3 ос.), що летіли в східному напрямку, відмічені 14.09.2005 р. В той же час, в останніх числах вересня в 2006 р., вид не зареєстрований взагалі [10]. У Волижиному лісі птаха бачили 6.10.1934 р. [8]. Більшість даних М. Г. Пирогова [22] про проліт могильника *Aquila heliaca* Sav. на Кінбурнській косі, на нашу думку, стосуються саме підорлика малого.

Могильник. Ймовірно, рідкісний мігрант. Дані про спостереження 26 ос. у 1987-1990 рр. під час міграції на території парку [22], очевидно, помилкові. Є повідомлення про реєстрацію виду в Чорноморському біосферному заповіднику [2], де він раніше не спостерігався взагалі [8].

19. Беркут *Aquila chrysaetos* (L.). Статус потребує уточнення. Дорослого беркута спостерігали 6.02.2006 р. біля с. Покровка.

20. Орлан-білохвіст *Haliaeetus albicilla* (L.). Гніздовий і зимуючий вид. У Волижиному лісі та на території парку гніздяться 1-2 пари. Їхнє гніздування приурочене до “Бієнкових плавнів” [14]. У 2007 р. комплекс “Бієнкових плавнів” практично не функціонував як нерестовище, тому орлани

тут не розмножувались. На Кінбурнському півострові, принаймні з початку ХХ ст., відомі зимівлі орланів [8, 23, 26]. У період наших досліджень у межах парку на зимові ночівлі збирались 30-50 ос. [14], а за складних метеорологічних умов зими 2005/2006 р. чисельність їх досягла 300 ос. [18].

Гриф чорний *Aegyptus monachus* (L.). Статус невизначений. Від мисливця, котрий раніше бачив цей вид у Криму, отримана інформація про спостереження восени 2005 р. однієї особини в околицях с. Покровка. Птах сидів на землі.

21. Сип білоголовий *Gyps fulvus* (Nabl.). Залітний вид. Спостерігався в Чорноморському біосферному заповіднику [2, 8, 20]. Дорослого птаха, що ширяв над с. Покровка, ми бачили в серпні 2002 р.

22. Балабан *Falco cherrug* Gray. Рідкісний мігрант. Біля “Бієнкових плавнів” птаха спостерігали 13.04.2007 р.

23. Сапсан *Falco peregrinus* Tunst. Рідкісний мігрант. Спостерігали у вересні [10].

Боривітер степовий *Falco naumanni* Fleisch. Статус невизначений. Д. А. Подушкін [23] писав, що вид буває, ймовірно, рідко на прольоті біля м. Очаків та на Кінбурнській косі. 6.10.1904 р. ним здобута у Волижиному лісі молода самка в зграї кібчиків. М. І. Клименко [8] писав про гніздування боривітра степового на прилеглий території.

24. Журавель сірий *Grus grus* (L.). Пролітний вид. Д. А. Подушкін [23] не згадує про журавля взагалі. М. І. Клименко [8] пише про незначний проліт виду. Сьогодні журавель сірий – звичайний пролітний вид навесні та восени на території парку [4, 21].

25. Хохітва *Tetrax tetrax* (L.). Рідкісний мігрант, раніше, ймовірно, гніздився. Д. А. Подушкін [23] його не спостерігав взагалі. Б. К. Фортунатов [28] спостерігав біля Івано-Рибальчанської ділянки Чорноморського біосферного заповідника в травні 1930 р., і повідомляв, що вид очевидно гніздиться і на Кінбурнській косі, судячи з повідомлень місцевих мешканців. М. І. Клименко [8] писав, що вид практично зник: на Кінбурнському півострові в межах заповідника він у 1934 р. спостерігав пару, а 17.05.1946 р. – 2 самок. За даними опитувань, окремі самки в приморському степу гніздилися ще в 1940-1950-х роках [2]. У 1980-х роках біля с. Покровка в травні-червні відмічено 1-2 пари, але гнізд не знайдено [2]. Ми спостерігали самку 23.02.1999 р. біля Покровської коси в зграї кульонів.

26. Лежень *Burhinus oedicnemus* (L.). Рідкісний гніздовий вид. Д. А. Подушкін [23] писав, що лежень гніздиться на піщаних кучугурах на Кінбурнському півострові. Через потайний спосіб життя чисельність виду встановити важко. Оскільки гніздові біотопи лежня з 1960-х років почали засаджувати сосною, чисельність виду зменшилась і зараз становить 10-20 пар.

27. Пісочник морський *Charadrius alexandrinus* (L.). Гніздовий вид. Не щороку розмножується максимум до 10 пар. Під час осінньої міграції

утворює скупчення чисельністю до 80 ос. (оз. Черніно).

28. Кулик-довгоніг *Himantopus himantopus* (L.). Нечисленний гніздовий вид. На озерах Кінбурнського півострова його гніздування спостерігав ще Д. А. Подушкін [23]. Пізніше нестабільне гніздування виду відмічали тут і інші дослідники [2, 7, 8]. У 2000-2002 рр. у межах парку гніздилось 30-120 пар [32], у 2005-2007 рр. – 30-50. Кулики охоче займають штучні острівці-купини, зокрема на таких спорудах в 2005 р. гніздилось 23 пари. Відомі випадки здобуття птахів під час відкриття полювання.

29. Кулик-сорока *Haematopus ostralegus* L. Гніздовий вид. Гніздиться від 3 до 9 пар, переважно біля Покровської коси. Під час міграції обліковували до 150 особин, вид відмічений також взимку [17].

30. Коловодник ставковий *Tringa stagnatilis* (Bechst.). Нечисленний мігруючий вид. Великих скупчень не утворює, зграї налічують до 10-15 ос.

Кульон тонкодзьобий *Numenius tenuirostris* Vieil. Статус виду потребує уточнення. Д. А. Подушкін [23] про цей вид, а також про кульона великого *Numenius arquata* (L.), писав, що вони, ймовірно, гніздяться в степах на Кінбурнському півострові, оскільки трапляються там протягом усього літа. Птахи тримались великими табунами до середини грудня. В його колекції був самець, здобутий на початку жовтня 1905 р. Слід зазначити, що він не згадує зовсім про кульона середнього *Numenius phaeopus* (L.).

31. Кульон великий. Мігруючий, кочовий і зимуючий [17] вид. Про можливість гніздування на Кінбурнському півострові писав Д. А. Подушкін [23]. Пізніше є повідомлення, що ще в 1950-х роках нерегулярно окремі пари гніздилися біля Волижиного лісу [27], хоча ці дані не підтверджені фактами. В скупченнях під час осінньої міграції обліковували до 160 ос. (оз. Черніно), а взимку до 125 (зима 2006-2007 рр., район Покровської коси).

32. Кульон середній. Мігруючий вид. Спостерігали в піщаному степу, на солонцях, на морському узбережжі та косах прибережних солоних озер. У зграях було до 40 особин.

Дерихвіст лучний *Glareola pratincola* (L.). В межах парку не спостерігався. Сучасне гніздування відоме на прилеглий території біля с. Іванівка в Херсонській обл. [24].

33. Мартин каспійський *Larus ichthyaetus* Pall. Кочовий і мігруючий вид. Вказівка на гніздування виду в межах парку [11] помилкова. На прісних озерах: “Бієнкові плавні”, “Геройські ставки”, оз. Володимирове та інших годуються птахи, що гніздяться за межами парку, а саме на о. Березань та в Чорноморському біосферному заповіднику.

34. Крячок каспійський *Hydroprogne caspia* (Pall.). Кочовий і мігруючий вид. Окремі прісноводні озера на Кінбурнському півострові, з’єднані з Дніпро-Бузьким лиманом (“Бієнкові плавні”, оз. Володимирове), є місцями годівлі крячків. За останні роки (2004-2007) на одному з озер біля

с. Василівка в квітні трималися крячки з шлюбною поведінкою (до 24 ос.), але пізніше вони відлітали.

Пугач *Bubo bubo* (L.). Статус потребує уточнення. Т. Б. Ардамацька [2] писала, що в період осінньо-зимових кочівель птахів іноді спостерігають на Кінбурнському півострові, в тому числі в „Волижиному лісі”, але конкретних даних не наводила.

Сипуха *Tyto alba* (Scop.). Статус потребує уточнення. Є дані про спостереження птаха в насадженнях на Кінбурнському півострові в серпні – вересні 2001 р. [33].

35. Сорокопуд сірий *Lanius excubitor* L. Рідкісний вид. Поодинокі особини трапляються під час міграцій і взимку, наприклад, 14.03.2004 р. та 5.12.2006 р.

Шпак рожевий *Sturnus roseus* (L.). Інвазійний вид. У 1990 р. (до 100 ос.) спостерігали біля Волижиного лісу [20].

Очеретянка прудка *Acrocephalus paludicola* (Vieil.). Статус потребує уточнення. В Червоній книзі України [29] Кінбурнський півострів показаний як місце міграцій, очевидно, на підставі того, що вид внесений до анованого переліку орнітофауни Чорноморського біосферного заповідника [3].

Золотомушка червоночуба *Regulus ignicapillus* (Tem.). Статус потребує уточнення. Д. А. Подушкін [23] писав про масову міграцію цього виду, але не згадував взагалі золотомушки жовточубої *Regulus regulus* (L.), яке є звичайною. На території парку було впіймано 2 ос., але дати не вказано [22].

36. Скеляр строкатий *Monticola saxatilis* (L.). Рідкісний мігрант. У середині 1980-х років (дата не збереглась) дорослого самця нами впіймано сіткою в Ковалівській сазі, а в березні 1990 р. самця бачили на кінці Кінбурнської коси [22].

Висновки

Таким чином, територія парку важлива, в першу чергу, для збереження пухівки та орлана-білохвоста. Крім того, тут зрідка трапляються такі види, як баранець великий *Gallinago media* (Lath.), деркач *Crex crex* (L.) і сиворакша *Coracias garrulus* L., котрі мають високий міжнародний природоохоронний статус, але не занесені до Червоної книги України. В майбутньому можливі реєстрації ще кількох рідкісних видів, спостереження яких відомі в Чорноморському біосферному заповіднику та на прилеглих територіях [2, 3].

Причини, що впливають на стан рідкісних видів, описані нами докладно раніше [15, 24]. У межах парку практичні заходи з охорони цих видів включають спорудження біотехнічних споруд (островів-платформ, острівців-купин) [13], охорону місць скупчень (заповідні ділянки) та інше. Проблемою є полювання, яке організовується місцевим лісгоспом. Під час відкриття останнього, масово здобуваються немисливські види, серед яких, такі раритети, як баклан малий, коровайка, чернь білоока та кулик-довгоніг.

Суттєво покращити збереження рідкісних видів можна буде лише за умови створення на цій

території національного парку.

1. Програма Літотисну природи для заповідників та національних природних парків / За ред. Т. Л. Андрієнко – К.: Академперіодика, 2002. – 103 с.
2. Ардамацкая Т. Б. Редкие и исчезающие птицы Черноморского государственного биосферного заповедника АН УССР и сопредельных территорий // Редкие птицы Причерноморья. – Киев-Одесса: Лыбидь, 1991. – С. 54-69.
3. Ардамацкая Т. Б., Руденко А. Г. Позвоночные животные Черноморского биосферного заповедника (аннотированные списки животных). Птицы // Вестн. зоол. – 1996. – Отд. выпуск № 1. – С. 19-38.
4. Ардамацкая Т. Б. Характер пребывания серого журавля на юге Херсонской области // Журавли Украины. – Мелитополь, 1999. – С. 17-23.
5. Гринченко А. Б., Кинда В. В., Пилюга В. И., Прокопенко С. П. Современный статус курганника в Украине // Бранта: Сб. научных трудов Азово-Черноморской орнитологической станции. – 2000. – Вып. 3. – С. 13-26.
6. Деркач О. М., Мирошниченко В. Л., Петрович З. О. Відновлення різноманіття птахів на узбережжі Дніпровського лиману // Птицы Азово-Черноморского региона: мониторинг и охрана. – Николаев, 2003. – С. 19-20.
7. Кабаков А. Н. К биологии ходоулочника в Северо-Западном Причерноморье // Природные комплексы Черноморского государственного биосферного заповедника. – К.: Наук. думка, 1992. – С. 121-129.
8. Клименко М. И. Материалы по фауне птиц района Черноморского государственного заповедника // Труды Черноморского государственного заповедника. – К.: Изд-во КГУ, 1950. – С. 3-69.
9. Кремко А. А. Заповедные места Николаевщины (фото-очерк). – Одесса: Маяк, 1985. – 80 с.
10. Олейник Д. С., Рединов К. А., Форманюк О. А. К пролету хищных птиц на Кинбурнском полуострове осенью 2006 г. // Беркут (в друці).
11. Микитюк О. ІВА території України. – Київ, 1999. – 324 с.
12. Петрович З. О. Гага звичайна в районі РЛП “Кінбурнська коса” // Бранта: Сб. научных трудов Азово-Черноморской орнитологической станции. – 1999. – Вып. 2. – С. 198-199.
13. Петрович З. О. Досвід приваблювання колоніальних птахів на гніздування // Птицы Азово-Черноморского региона на рубеже тысячелетий. – Одесса: АстроПринт, 2000. – С. 51-52.
14. Петрович З. О., Маркауцан О. Е. Орлан-білохвіст на території регіонального ландшафтного парку “Кінбурнська коса” // Птицы Азово-Черноморского региона на рубеже тысячелетий. – Одесса: АстроПринт, 2000. – С. 51-52.
15. Петрович З. О. Заходи по нейтралізації негативних факторів, що впливають на розмноження та стан орнітофауни в межах РЛП „Кінбурнська коса” та суміжних районів Причерномор'я // Птицы Азово-Черноморского региона: мониторинг и охрана. – Николаев, 2003. – С. 46-49.
16. Петрович З. О., Русев И. Т., Нехороших З. Н., Руденко А. Г. Современное состояние черноморской популяции обыкновенной гаги (*Somateria mollissima*) // Мат-лы III международного симпозиума по гусеобразным. – М., 2005. – С. 210-212.
17. Петрович З. О., Рединов К. О. Зустрічі куликів в зимовий період на Кінбурнському півострові // Бранта: Сб. научных трудов Азово-Черноморской орнитологической станции. – 2006. – Вып. 9. – С. 191-194.
18. Петрович З. О., Рединов К. О. Значення Кінбурнської коси в збереженні орлана-білохвоста // Бранта: Сб. научных трудов Азово-Черноморской орнитологической станции. – 2007. – Вып.10. (в друці).
19. Пилюга В. И. Некоторые аспекты сезонных миграций хищных птиц в Северо-Западном Причерноморье // Птицы Азово-Черноморского региона на рубеже тысячелетий. – Одесса: АстроПринт, 2000. – С. 27-29.
20. Пирогов Н. Г. Материалы по редким и малочисленным видам птиц Черноморского заповедника // Беркут. – 1994. – Т. 3, вып. 1. – С. 50-51.
21. Пирогов Н. Г. Особенности пролета серого журавля в районе Черноморского заповедника // Проблемы вивчення та охорони птахів. – Чернівці, 1995. – С. 101-102.
22. Пирогов Н. Г. К изучению пролета птиц в районе Черноморского заповедника // Заповідна справа в Україні. – 1996. – Т. 2. – С. 42-48.
23. Подушкин Д. А. Заметки о перелетах и гнездовании птиц в окрестностях Днепровского лимана // Записки Крымского об-ва естествоиспыт. – 1912. – № 11. – С. 80-95.
24. Рединов К. О., Петрович З. О. Рідкісні види птахів у Миколаївській області та стан їх охорони // Біорізноманіття як ключовий елемент збалансованого розвитку: регіональний аспект. – Миколаїв: Вид-во МДУ, 2003. – С. 55-67.
25. Руденко А. Г., Яремченко О. А. Динамика численности и распределение скоплений розового пеликана (*Pelecanus onocrotalus*) на Теңдровском и Ягорлыцком заливах Черноморского биосферного заповедника // Бранта: Сб. научных трудов Азово-Черноморской орнитологической станции. – 2005. – Вып. 8. – С. 16-26.
26. Рыбачук К. И. Зимовки орлана-белохвоста в районе Черноморского биосферного заповедника // Беркут. – 2000. – Т. 9, вып. 1-2. – С. 39-43.
27. Семенов С. М., Ардамацкая Т. Б. Смена видового состава и структуры населения птиц Вольжинского леса за 35 лет (1954-1989) // Природные комплексы Черноморского государственного биосферного заповедника. – К.: Наук. думка, 1992. – С. 142-151.
28. Фортунатов Б. К. Піщано-тирсовий степ // Український мисливець та рибалка. – 1930. – № 11-12. – С. 18-22.
29. Червона книга України. Тваринний світ / Під заг. ред. М. М. Щербака – К.: Укр. енциклопедія, 1994. – 468 с.
30. Яремченко О. А., Рыбачук К. И. О черноморской популяции обыкновенной гаги // Беркут. – 1999. – Т. 8, вып. 2. – С. 155-159.
31. Яремченко О. А. Гнездование розового пеликана в Черноморском заповеднике и пути его охраны // Птицы Азово-Черноморского региона на рубеже тысячелетий. – Одесса: АстроПринт, 2000. – С. 64.
32. *Directory of Azov-Black Sea Coastal Wetlands.* – Kiev: Wetlands International, 2003. – 235 p.
33. *Expedition report.* Monitoring wolf, jerboa, viper and bird populations and studying bird migration on the Kinburn peninsula, Black Sea. – Ukraine, 2002. – P. 1-64.
34. Petrovich Z., Scogolev I., Rudenko A. Present status of the pygmy cormorant (*Phalacrocorax pygmaeus*) in the region of Dnieper delta // 6th international Conference on Cormorans; 3 Meeting of Wetlands International Cormorant Research Group. – Odessa. – 2003. – P. 69-72.

Отримано: 07 листопада 2007 р.

Прийнято до друку: 17 листопада 2007 р.